

חג הסוכות – חינוך לשוני כיצד להבין מילים לא מוכרות?

הזיקה בין נושא היחידה של חינוך לשוני ליחידת התכנים ורציונל היחידה

ביחידה העוסקת בחג הסוכות, קראו התלמידים סיפור עממי ששמו "אתרוג בגודל סוס", מהספר "חגיגה של מעשיות לחגים" שערך הסופר שלמה אבס. הסיפור כתוב ברובד לשוני המקשה על קריאת הסיפור. על כן יש צורך לפתח כלים להרחבת אוצר המילים להבנת סיפור זה. ביחידה זו נצייד את התלמידים בכלים אשר יעזרו להם להתמודד לא רק עם המילים הקשות שבסיפור "אתרוג בגודל סוס" אלא גם עם מילים קשות בטקסטים אחרים. הבנת הנקרא היא שלב המקדים שיחה עניינית על כל טקסט שהוא. על כן אנו ממליצים מאד לקרוא את הסיפור "אתרוג בגודל סוס" בעמ' 26 בחוברת לתלמיד ולעבור מיד להוראת יחידה זו של חינוך לשוני (עמ' 28-31) ורק לאחר מכן לחזור לניתוח הסיפור ולמשימות המלוות אותו ביחידת התכנים (עמ' 27).

הזיקה בין נושא יחידה זו לתוכנית הלימודים בחינוך לשוני

"תוך כדי קריאת הסיפור, משמעות הטקסט הולכת ונבנית בשיחה עם קוראים אחרים והיא הולכת ומתרחבת בקישור עם טקסטים אחרים של התרבות. אם הקוראים מזהים קשיים בהבנה הם לומדים להיעזר בכלל רכיבי הטקסט, בספרי יען כמו מילונים בקוראים מיומנים ועוד (תכנית לימודים חינוך לשוני, תשס"ג). מטרת יחידה זאת ללמד את התלמידים שיטות שונות להבנת מילים לא מובנות במהלך הקריאה בטקסט. בהישג נדרש 8 נדרשת יכולת של זיהוי מילים המסתעפות מאותו שורש כשייכות לאותה "משפחת מילים" (תכנית הלימודים בחינוך לשוני, תשס"ג, עמ' 94), בהישג נדרש 4, העוסק בביצועים נדרשים להפקת משמעות מטקסטים כתובים, נדרשת יכולת של "הבנת מילים בהקשר" (תכנית הלימודים בחינוך לשוני, תשס"ג, עמ' 86). על כן יחידה זאת תעסוק בשורש וב"משפחת המילים" להבהרת משמעויות של מילים בטקסט וכן בהעשרת אוצר המילים בעזרת השימוש גם במילון. עוד נזמין את התלמידים לשקול ולהעריך את המידע שהשיגו (ראו הישג 5). כאמור לעיל, אנו ממליצים לחזור בשלב זה למשימות 15-17 בעמ' 27 בחוברת לתלמיד כדי להביא את התלמידים לידי "הבנת המשמעות הסמויה בטקסט" (הישגים 4 ו-6) תוך פירוש הטקסט, ותוך התייחסות להישג נדרש 4, הכולל בין היתר "נקיטת עמדה לגבי הכתוב תוך התייחסות לרעיונות, לנושאים ולמסרים". (תכנית הלימודים בחינוך לשוני, תשס"ג). מכיוון שהטקסט הנלמד שייך לעולם הספרות היהודית, נקיים בהוראתו עוד הנחייה הנגזרת מתכנית הלימודים הדורשת להביא לידי הבנת "הנושאים, הרעיונות והמסרים העולים מהקריאה בטקסטים, שהם חלק מהמורשת התרבותית היהודית" (הישג 7).

מהלך ההוראה ונקודות להעמקה

כאמור לעיל, יחידה זו מציגה שלוש שיטות להבנת מילים קשות בטקסט:

שיטה 1: זיהוי השורש של מילה לא מוכרת (משימות 1-5)

התלמידים יונחו לגלות את המשמעות של המילים "מלמד" ו"הדור" לפי הקרבה הלשונית של כל אחת מהן למילים הנגזרות מאותו שורש והמוכרות להם. בכיתה נתייחס למושג "משפחות מילים" שקל למדי להבינו, ורק מדי פעם נשתמש במושג "שורש" המורכב יותר רק לאחר שהתלמידים הבינו עיקרון השיטה (המילה "שורש" נמצאת במשימה 5).

שיטה 2: פנייה למקורות מידע שונים: פנייה לקורא מיומן או אדם מוסמך וחיפוש במילון (משימות 6-11)

א. הביטוי "צרר את מעותיו"

עתה נדון בשלוש מילים קשות: "צרר", "מעותיו" ו"צרור".

פנייה לאדם מוסמך

חשוב שהתלמידים ילמדו לנצל את כל המקורות היכולים לסייע להם. לכן הזכרנו להם שאפשר לפנות לאדם אשר מסוגל לעזור להם - הורה, מורה, מומחה וכדומה. אך אל להם לקבל כל תשובה שהיא - תמיד חשוב להפעיל שיקול דעת. כדי להבין את המילה "מעותיו", התלמידים נעזרים ביקותיאל. במשימה 6 הם מתבקשים להסביר מדוע ההסבר של יקותיאל הגיוני ומתאים לסיפור.

חיפוש במילון

התלמידים מתבקשים לבדוק במילון את ההגדרה של המילה "צרור". המילון הוא מקור מידע אמין ונגיש, והוא מאפשר להבין מילה באופן עצמאי (בלי להיות תלוי באדם אחר).

להלן הגדרת המילה "צרור" במילון אבן שושן:

(1 חבילה, אגודה. 2) קבוצה של עצמים.

עכשיו שהמילה "צרור" מובנת להם, יוכלו התלמידים להסביר את המילה "צרר". (בעצם יש כאן שילוב של שתי שיטות: חיפוש במילון וגם חיבור של מילה לא מוכרת - המילה "צרר" - למילה מוכרת - המילה "צרור" - השייכות למשפחת מילים אחת). הכרת המילה "צרור" במילון היא הזדמנות ללמוד ולהבין את הביטוי "צרור מפתחות".

ב. המילה "עגלון"

בחוברת מובאות שתי הגדרות למילה "עגלון".
על התלמידים לבחור את ההגדרה המתאימה. במשימה זו ילמדו התלמידים שגם כאשר מחפשים הגדרה במילון, יש להפעיל את שיקול הדעת ולבחור את ההגדרה המתאימה לתוכן הסיפור.
רק לאחר שמבינים את המילה "עגלון", הסיפור נהיה מובן. פרנסתו של שמריהו העגלון – להביא חלב לקונים - הייתה תלויה לגמרי בסוס, שכן הוא הוביל את העגלה עמוסת בקבוקי החלב.

שיטה 3: הבנת מילים וביטויים לפי הסיפור (על פי הקשרם) (משימות 12-13)

בשל גילם הצעיר של התלמידים, נעדיף לדבר על הבנת מילים "לפי הסיפור" ולא על הבנת המילים "לפי הקשרן".
לעיתים קרובות יש למילה אחת משמעויות רבות ושונות זו מזו. לכן גם כאן חשוב להפעיל שיקול דעת כדי לבחור את המשמעות המתאימה לסיפור. משמעות זו מתבררת מההקשר המידי של מילה, וכן מתוכנו הכולל של הסיפור.

א. הביטוי "חרב עליו עולמו"

התלמידים ינסו לברר מה משמעות המילה "חרב" בביטוי "חרב עליו עולמו" בשני שלבים:
(1) קישור המילה "חָרַב" למילים השייכות לאותה משפחת מילים.
(2) בחירה של משמעות אחת, תוך הפעלת שיקול דעת, ממשמעויות שונות הנראות לכאורה אפשריות, של הביטוי "חרב עליו עולמו" על פי תוכן הסיפור.

ב. המילים "מדוע נפלו פניך?"

עֵתָה יִתְרַגְלוּ שׁוֹב הַתְּלִמִּידִים אֶת הַשִּׁטָּה שֶׁזֶה עֵתָה לִמְדוּ וַיִּנְסוּ לִהְבִּין אֶת הַשְּׂאֵלָה "נִפְלוּ פְּנִיךְ".

לְפַעֲלֵי לֹת הָעֵשְׂרָה אֲפִשֶׁר לְבַקֵּשׁ מֵהַתְּלִמִּידִים לְנִסּוֹת לִבְטָא אֶת מִשְׁמַעוֹת הַבִּיטוּי בְּצִיּוֹר שֶׁל "פְּנִים שֶׁנִּפְלוּ".

הַבִּיטוּי "נִפְלוּ פְּנִיךְ" מוּבָא בַּתּוֹרָה, בְּסִיפּוֹר קִין וְהָבֵל. אֲלוֹהִים לֹא קִיבֵל אֶת הַקְּרָבָן שֶׁהִקְרִיב לוֹ קִין: "וְאֵל קִין וְאֵל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקִין מֵאֵד וַיִּפְלוּ פְּנָיו" (בְּרֵאשִׁית, פְּרָק ד', פְּסוּק ה').

הוֹרָאָה דִּיפְרַנְצִיָּאלִית: כְּאִמּוֹר לְעֵיל, אֲפִשֶׁר לְהַנְחוֹת אֶת הַתְּלִמִּידִים הַמֵּתְקַדְמִים לְנִסּוֹת וְלִהְבִּין אֶת הַמִּשְׁמַעוֹת שֶׁל כְּמָה בִיטוּיִים נוֹסְפִים הַמְבִיעִים רִגְשׁוֹת וּמִתְאַרִים פְּנִים:

- "פְּנִים הַפּוֹכוֹת" – פְּנִים שֶׁנִּתְעוּוּתוֹ מִצֶּעֶר אוֹ מִכָּאֵב
- "פְּנִים נוֹבְלוֹת" – הַבַּעַת צֶעֶר
- "פְּנִים זְעוּמוֹת" – פְּנֵי זַעַם וְכַעַס
- "פְּנִים חֲמוּצִים" – הַבַּעַת שֶׁל אֵי-רִצּוֹן אוֹ שַׁעֲמוּם אוֹ אִכְזָבָה
- "פְּנִים זּוֹעְפוֹת" אוֹ "פְּנִים זּוֹעְפִים" – פְּנִים הַמְבִיעִים עֲצָב וַיְגוֹן אוֹ חוֹמְרָה וְהַקְּפָדָת יֵתֵר
- "פְּנִים זְקוּפוֹת" – הַבַּעַת שֶׁל אוֹמֵץ וּבִיטְחוֹן
- "פְּנִים נְמוּכוֹת" – פְּנִים עֲצוּבוֹת
- "פְּנִים חֲשׂוֹכוֹת" – פְּנִים שֶׁל כַּעַס, פְּנִים קוֹדְרִים
- "פְּנִים מְאִירוֹת" – הַבַּעַת שֶׁל רִצּוֹן וַיְחַס טוֹב, לְבַבִּיּוֹת
- "פְּנִים צְהוּבִים" – פְּנִים מִשְׁמַחִים.

(הַהִגְדְּרוֹת לְקוֹחוֹת מִמִּילוֹן אֲבֵן שׁוֹשֵׁן, הָעֵרֶךְ "פְּנִים")

משפט סיום

משפט זה, כמו כל משפטי הסיום של יחידות החינוך הלשוני, סוגר את היחידה ומזכיר בקצרה במה היא עסקה.

הפעם המשפט מלווה בעצה:

"עכשיו גם אתם יכולים לפענח מילים קשות.

רק חסרו לכם כובע בלשים – רוצו לקנות!"

